

Stručni rad

VJEŠTINE ZA PROCJENU VJERODOSTOJNOSTI INFORMACIJSKIH IZVORA U ŠKOLAMA

Izv. prof. dr. sc. Matija Varga

Sveučilište Sjever

Dr. sc. Dražen Ružić

III. OŠ Čakovec

Ivan Horvatin

Veleučilište Baltazar Zaprešić

Sažetak

Rad temu: „Vještine za procjenu vjerodostojnosti informacijskih izvora u školama” prikazuje: suvremenu informacijsku tehnologiju, računala, mobitele i tablete. Vjerodostojnost je ključna u obrazovanju, posebice za pristup informacijama na internetu. No, zbog lakoće objavljivanja informacija online, ne možemo uvijek biti sigurni u njihovu točnost. Učitelji i stručni suradnici imaju ključnu ulogu u edukaciji učenika o procjeni vjerodostojnosti izvora kroz analizu, provjere i postavljanja kritičkih pitanja te pridobivanje odgovora od relevantnih izvora. Cilj obrazovnih djelatnika je naučiti učenike za korištenje analitičkih vještina za procjenu točnosti i vjerodostojnosti informacija, uzimajući u obzir i dvosmislenost nekih izvora te važnost usporedbe više izvora. Također, učenici se trebaju usmjeriti na tri osnovna koraka: (1) korištenje zdravog razuma, (2) provjeru stručnosti i (3) motiva izvora te (4) provjeru točnosti informacija.

Ključne riječi: obrazovanje, internet, informacija, izvor, vjerodostojnost, lažne vijesti, AI.

1. Uvod

Suvremena informacijska tehnologija poput: (1) računala, (2) mobitela i (3) tableta je nezamisliva u odgojno-obrazovnom procesu, posebice u pretraživanju vrijednosnih informacija na internetu koje se odnose na pojedine nastavne cjeline i jedinice. Informacije su danas lako dostupne i zbog činjenice što ih svatko može vrlo jednostavno postaviti na internet što neposredno dovodi do velikog broja tekstova za koje ne možemo biti sigurni da donose točne i istinite informacije. Na pitanje na koji način učitelji i stručni suradnici mogu utjecati da učenici nauče procjenjivati vjerodostojnost (a vjerodostojnost je istinitost u ono što ne izaziva sumnju i čemu se može vjerovati) izvora na internetu. S klasičnim medijima poput časopisa, novina, knjiga, radija i televizije lakše je bilo prihvatiti vjerodostojnost izvora jer su informacije prošle recenziju (ili višestruko recenziranje) autora i urednika (što je od iznimne važnosti).

Učitelji i stručni suradnici u školi mogu provoditi niz aktivnosti na kojima će zajedno s učenicima analizirati i procjenjivati vjerodostojnost izvora (pretraživanje edukativnih sadržaja za učenike je najsigurnije ukoliko ima nastavak ili ekstenziju *.edu.) na temelju primjera i iskustva iz svakodnevnog života, čitanja savjeta, provjeravanja izvora informacija, kompetencije autora (članaka i knjiga), procjenjivanja stručnosti stranice (kod procjene vjerodostojnosti informacija učenici se često oslanjaju na tražilice, tj. na rangiranje web stranica, npr. u Googlu. Prema njihovom shvaćanju što je web stranica više rangirana, ona (web stranica) nudi kvalitetnije i pouzdanije te vrijednije informacije, premda iz osobnog iskustva znamo (mi kao autori rada) da nekada nije tako. Najčešće se kod pretraživanja nekog pojma među prvim web stranicama otvara slobodna enciklopedija Wikipedija koja daje ponekad nepouzdanu i neproverenu informaciju.) i sl.

Cilj je u obrazovnim ustanovama naučiti učenike kako s vremenom koristiti analitička pitanja da bi samostalno znali procijeniti vjerodostojnost i točnost informacija do kojih dolaze iz raznih digitalnih i tiskanih izvora (materijala). Učenicima je potrebno skrenuti pozornost i na činjenicu na dvosmislenost pojedinih izvora, odnosno na to da pojedini izvori mogu biti vjerodostojni za jednu temu ali ne moraju biti nužno i vjerodostojni za drugu temu tj. da izvori imaju svoje

prednosti i nedostatke te da je to jedan od razloga zašto trebaju dobivene odgovore usporediti s više mogućih izvora kako bi bili sigurni u njihovu točnost.

Kod utvrđivanja vjerodostojnosti izvora učenike je potrebno usmjeriti na tri važna koraka a to su: (1) prvi korak je da trebaju upotrijebiti zdrav razum tj. da samostalno pokušaju dobiti odgovor na pitanje ima li neka informacija logiku i smisao, (2) mogu li sa sigurnošću potvrditi pouzdanost izvora što ih dovodi do drugog koraka u kojem trebaju dobiti odgovore na pitanja stručnosti izvora o relevantnim informacijama, motiva izvora (npr. oglas) te potvrde i provjere vjerodostojnosti izvora, (3) na internetskim web stranicama mogu se pronaći različiti edukativni materijali (npr. Budi internet genijalac [2], Potraga za boljim internetom [4] i sl.) koji učiteljima i stručnim suradnicima mogu olakšati da učenici sigurno i pouzdano koriste internet i usvoje osnove što znači biti odgovoran digitalni građanin (u navedenom kontekstu).

2. Biti genijalan pretraživač i korisnik relevantnih informacija na internetu

U cilju da učenici u školama pronađu relevantnije informacije provode se i provodili su se brojni projekti. Na primjer: projekt koji je provodila Udruga Suradnici u učenju u osnovnim školama kroz edukativnu digitalnu društvenu igru (edukativne digitalne igre koje su alata za učenje a kombiniraju zabavu s obrazovnim sadržajem) [3], [4]. Budi internet genijalac [2] u potrazi za boljim internetom osmišljen je kako bi se učenici kroz igru upoznali sa sigurnim i odgovornim korištenjem interneta i digitalnih tehnologija. Cilj ovog projekta je bio: (1) osnažiti roditelje, učenike i učitelje za kritičko razmišljanje prilikom korištenja interneta, (2) promišljeno i odgovorno dijeljenje digitalnih sadržaja, (3) navođenje pravila pristojnog ponašanja i (4) zaštita privatnosti na internetu. Također, dobivanje informacija moguće je i pomoću AI-a tj. alata umjetne inteligencije (npr. pomoću ChatGPTa). Ali AI (umjetnu inteligenciju) također moramo upitima usmjeriti na dobivanje relevantnih informacija jer nekada AI (umjetna inteligencija) daje pogrešne informacije i/ili informacije manjih vrijednosti, te informacije na jeziku susjednih zemalja (što je ponekad nerazumljivo).

3. Potraga za relevantnijim informacijama na internetu

Konferencija: „Potraga za boljim internetom” [4] u organizaciji udruge: Suradnici u učenju imala je za cilj osvijestiti: (1) roditelja, (2) učenike i (3) učitelje o važnosti prevencije: (1) elektroničkog nasilja i dostupnosti kvalitetnih internetskih sadržaja, (2) zaštite osobnih podataka i (3) stvaranje sigurnog virtualnog okružja.

Učenici su vrlo dobro svjesni prednosti koje nudi internet (kao široko rasprostranjena mreža) ali isto tako upoznati su i s opasnostima koje postoje na internetu, poput širenja lažnih informacija, krađe osobnih podataka, cyberbullyinga i catfishinga (lažnog predstavljanja na internetu). Iz navedenih razloga učenici vrlo dobro znaju da ne treba vjerovati svemu na internetu (svim informacijama i sadržajima) i kako iz tog razloga trebaju kritički pristupiti analizi informacija te provjeravati digitalne izvore te njihove navode [5], [7].

Komunikacija s drugima korisnicima društvenih mreža održava se na našu osobnost i ponašanje stoga trebamo svojim primjerom pridonositi stvaranju sigurnog online prostora te smanjiti prisutnost negativnih sadržaja u svom feedu.

Roditelji, učenici i stručni suradnici kroz razgovor, podršku i praćenje aktivnosti učenika na internetu imaju važnu ulogu u obrazovanju učenika o sigurnosti na internetu i stvaranju sigurnijeg online internetskog okruženja.

4. Vjerodostojnost izvora

Nedovoljno poznavanje načina na koji funkcionira internet, odnosno društvene mreže dovodi i do nesavjesnog širenja dezinformacija, lažnih vijesti te neprovjerenih i netočnih informacija (na društvenim mrežama često se kreiraju lažni profili s ciljem širenja dezinformacija ili manipulacije te obmane korisnika). Iz tog razloga važno je učiti učenike kako će lakše prepoznati lažne vijesti, web stranice, internetske oglase, nevjerodostojne izvore (tradicionalno poimanje izvora dijeli na usmene, pismene i fizičke, stoga izvor s kojim se učenici danas najviše susreću je internetska web stranica s koje oni preuzimaju potrebne informacije) na

internetu te ih na taj način upozoriti da neoprezno dijeljenje i proširivanje takvih sadržaja može za rezultat imati negativne posljedice.

Učitelji i stručni suradnici prije nego upute učenike na pojedine izvore informacija trebali bi provjeriti: pouzdanost navedenih izvora, odnosno objavljuju li takvi izvori točan sadržaj i informacije u skladu sa sadržajem članka, objavljuju li tekstove s jasno navedenim izvorima, te tko stoji iza objave (profesionalni novinar ili stručnjak i znanstvenik) i sl.

Kod vrednovanja pojedinih izvora na internetu treba poštivati osnovno pravilo koje glasi: ako portal nema istaknut impressum i identitete osoba koje ga uređuju i za njega pišu, takvom se mediju ne može vjerovati (www.medijskapismenost.hr) [1], [5], [6], [7].

Sustavno provjeravanje izvora i procjenjivanje njihove vjerodostojnosti uključuje metodologiju koja se temelji na četiri osnovna (temeljna) kriterija: (1) izvornost, (2) aktualnost, (3) nezavisnost i (4) objektivnost izvora i informacija.

Samo vjerodostojan izvor će dati relevantne i točne informacije i njemu možemo vjerovati ukoliko smo ranije provjerili domenu web stranice, tko je autor i odgovorna osoba za uređivanje sadržaja na web stranici, je li stranica datirana, recenzirana i redovito održavana (provjera kad je web stranica posljednji puta bila ažurirana važna je informacije jer ukoliko je obnova bila davno, vjerojatno su podatci na njoj zastarjeli a time je i web stranica nepouzdana kao izvor informacija), kome je web stranica namijenjena i sl. Imati određenu dozu sumnje važna je osobina pojedinca u vrednovanju izvora informacija i kad se koristi najrelevantniji izvor podataka.

U praktičnim savjetima za procjenu vjerodostojnosti izvora i kvalitete informacija na internetu Bagarić i Martinčević [9] navode kako je važno da se istraži tko je autor sadržaja (ukoliko članak nije potpisan ili sadrži pravopisne i gramatičke pogreške to može biti jedan od prvih indikatora da iznosi tekst koji nije vjerodostojan) i teksta, te tko je vlasnik web stranice koju čitate, provjerite kada su informacije objavljene i jesu li uz tekst dostupni izvori navedenih informacija, treba obratiti pažnju na stil pisanja, provjeriti točnost informacija kroz usporedbu s informacijama na drugim web stranicama te provjeriti postoji li na web stranici „Izjava o odricanju odgovornosti“ (Bagarić i Martinčević, 2019 (zgpd.hr)) [9].

Učenike nije dovoljno naučiti na koji će način procijeniti vjerodostojnost određenih izvora već ih trebamo naučiti i da razumiju te razlikuju informacije koje mogu pronaći na različitim izvorima tj. trebaju znati primijeniti naučene vještine kod analize određenih vrsta medijskih sadržaja kao i da je uvijek važno podatak provjeriti na više izvora (internetskih i/ili tiskanih izvora) [8].

5. Zaključak

Suvremena informacijska tehnologija ima ključnu ulogu u osnovno školskom i srednje školskom obrazovanju, ali zbog nepouzdanosti izvora na internetu potrebno je učenike educirati o: kritičkom pristupu informacijama i načinima analize informacija te o procjeni kvalitete dostupnog sadržaja. Učitelji, roditelji i stručni suradnici mogu učenike usmjeriti na korištenje zdravog razuma, provjeru stručnosti i točnosti izvora informacija. Projekti poput: „Budi internet genijalac” te suradnja svih sudionika obrazovanja, promiču sigurnu i odgovornu upotrebu digitalnih sadržaja te razvoj odgovornog digitalnog građanstva u budućnosti. Preporuka učenicima (pogotovo učenicima završnih razreda srednjih škola) je korištenje relevantnih izvora informacija, a one su svakako na Hrčku tj. na portalu Hrčak koji sadrži hrvatske znanstvene i stručne digitalne časopise. Što se tiče informacija koje kreira umjetna inteligencija (AI) a koje nam AI daje temeljem naših upita su također od određene važnosti, ali pri tome moramo voditi računa da prvo naučimo koristiti AI (umjetnu inteligenciju), prije samog korištenja kako bih nam ona (AI) dala relevantne, vrijednosne i primjenjive informacije te eventualno riješila neki postavljeni programski zadatak.

6. Literatura

[1] Je li to doista istina? Podučite djecu kako procijeniti vjerodostojnost izvora. Datum objave: URL: <https://www.medijskapismenost.hr/je-li-to-doista-istina-poducite-djecu-kako-procijeniti-vjerodostojnost-izvora/> (13.3.2023.).

[2] Budi internet genijalac. Udruga Suradnici u učenju. <https://ucitelji.hr/budi-internet-genijalac/> (23.4.2025.).

[3] Predstavljamo digitalnu verziju društvene igre „Budi Internet genijalac – u potrazi za boljim internetom“. <https://ucitelji.hr/predstavljamo-digitalnu-verziju-drustvene-igre-budi-internet-genijalac-u-potrazi-za-boljim-internetom/>(23.4.2025.).

[4] Potraga za boljim internetom 2025. URL: <https://ucitelji.hr/predstavljamo-digitalnu-verziju-drustvene-igre-budi-internet-genijalac-u-potrazi-za-boljim-internetom/> (23.4.2025.).

[5] Kako prepoznati pouzdane izvore informacija. URL: <https://www.medijskapismenost.hr/kako-prepoznati-pouzdanae-izvora-informacija/> (9.8.2024.).

[6] Levak, T. i Nefreteta Zekić, E. (2022). Vodič za srebrne surfere – priručnik o internetu i društvenim mrežama za treću životnu dobu.

[7] Kako kritički vrednovati izvore na internetu. URL: <https://www.medijskapismenost.hr/kako-kriticki-vrednovati-izvora-na-internetu/> (20.4.2020.).

[8] Je li to doista istina? Podučite djecu kako procijeniti vjerodostojnost izvora. URL: <https://www.medijskapismenost.hr/je-li-to-doista-istina-poducite-djecu-kako-procijeniti-vjerodostojnost-izvora/>. (15.3.2023.).

[9] Bagarić, B i Martinčević, M. Nije važno samo što se govori, već i tko i gdje to govori. URL: <https://zgpd.hr/2019/02/20/nije-vazno-samo-sto-se-govori-vec-i-tko-i-gdje-to-govori/>. (20.2.2019.).